

A BADENI KULTÚRA ÓZD-PILINYI CSOPORTJÁNAK MAGASLATI TELEPEI

PATAY PÁL

Piliny neve már 120 éve jól ismert a nemzetközi régészeti szakirodalomban. A község határában talált és báró Nyáry Jenő gyűjteményét képező kis agyag állatidolok, valamint miniatűr bronzeszközök nem kis feltűnést keltettek az 1876-ban Budapesten megrendezett VIII. Régészeti és Embertani Kongresszus alkalmából bemutatott kiállításon.¹ A kétféle leletek azonban két különböző lelőhelyről származnak. A miniatűr bronzok a Nyáry Jenő által a Borsós dűlőben felásatott bronzkori urnatemetőből,² amelyről Jan Eisner a Magyarország északi hegyvidékén és Szlovákiának vele szomszédos részén honos késő (közép-európai terminológia szerint közép) bronzkori kultúrát pilinyi kultúrának nevezte el.³ Ugyanakkor az állatidolok a falutól északkeletre emelkedő Várhegyről származnak.⁴

A pilinyi Várhegy a nógrádi dombvidéknek, közelebből a Dobroda és Ménes patakok közötti dombvonulatnak egy kiemelkedő, messziről jól látható csúcsa. Tengerszint feletti magassága 368 m, az említett völgyekhez viszonyítottn kb. 180 m. Platószerű teteje képezi a lelőhelyet, amelyen már Nyáry Jenő is gyűjtött leleteket,⁵ de a századforduló utáni években Nyáry Albert végzett ásásokat. Előbbiek a Nyáry-féle gyűjteményrel a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, az utóbbiakból származókat a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum őrzi.

A Várhegyen egy őskori tell jellegű telep található, amelyet Nyáry Albert megállapítása szerint kettős sáncárok vett körül.⁶ Ezen belül vastag kultúrréteg halmozódott fel, amely ugyancsak szerinte 10–20 rétegből is állt.⁷ Az itt talált leletekről Banner megállapította, hogy azok a badeni kultúrának egy, az észak-magyarországi középhegyvidéken honos csoportjába tartoznak. Ezt – figyelembe véve egy másik lelőhelyét – ózd-pilinyi csoportnak nevezte el.⁸

A Korek József által kutatót és Banner monográfiájában ismertetett lelőhely, az ózdi Kőaljzatető ugyancsak magaslati telep. A Hangony patak völgyéből, annak bal partján kiemelkedő hegygerincen helyezkedik el a vasgyártól északra kb. 1 km-re.

1 *Hampel, Joseph*: Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. (Budapest, 1876) 70–81. k., ill. 107–116. k.; *Hampel József*: A bronzkor emlékei Magyarhonban. I. (Budapest, 1886) 70. t. 1–10. k., ill. 71. t. 2–12. k.

2 *Patay, Pál*: Die Miniatürbronzen der Pilinyer Kultur. In: Festschrift für Hermann Müller-Karpe zum 70. Geburtstag. (Bonn, 1995) 103.

3 *Eisner, Jan*: Slovensko v pravěku. (Bratislava, 1933) 91.

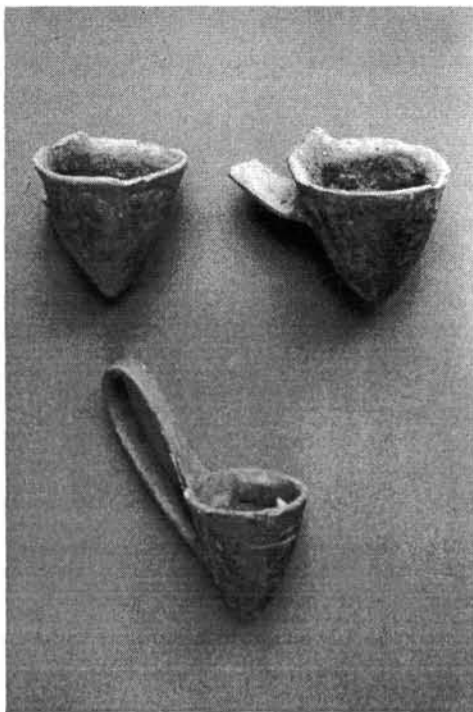
4 *Nyáry Albert*: A Piliny-várhegyi őstelep. In: ArchÉrt 29. (1909) 430.

5 *Hampel J.*, A bronzkor... 71. t. 2–16.

6 *Nyáry Albert*: A Piliny-várhegyi konyhahulladék-helyről. In: ArchÉrt 22. (1902) 350–356.; *Uő.*: A Piliny-várhegyi őstelep... 415–432.

7 *Nyáry A.*, A Piliny-várhegyi őstelep... 416.

8 *Banner, János*: Die Pécelér Kultur. Archaeologia Hungarica XXXV. (Budapest, 1956) 186 sk.

1. kép. 1–2. Salgótarján-Pécskő.
3. Ismeretlen lelőhely

Nem képezi ugyan a környék legmagasabb pontját, a völgy fölé is csak mintegy 100 m-rel emelkedik. Mégis az arra leszakadó meredek hegyoldal nagyban fokozza a védhetőségét.⁹

A pilinyi Várhegy és az ózdi Kőaljatető leletei, amint azt mind Banner, mind Korek megállapította, nagy hasonlatosságot árulnak el.¹⁰ A legjellegzetesebb közös leletek, illetve a kerámián előforduló közös elemek az alábbiak: Magas fülű, lapos, gömbölyded fenekű csészék,¹¹ hegyes fenekű meritőbögrék,¹² ujjszerű, gombban végződő nyúlvánnyal ellátott edényfülek (3. k. 1, 3–4), amelyek leginkább hengeres nyakú korsókon, tálakon, kétosztatú tálakon fordulnak elő,¹³ az edények oldalát borító függőleges kanelurázottságot megszakító, sokszor rovátkolt bordák (4. k. 2, 4–5),¹⁴ bepecsételt pontsók (5. k. 2–6),¹⁵ bekarcolt létraszerű minták,¹⁶ valamint a házi kerámián a seprős díszítés. De ide sorolhatjuk a kis agyag állatidolok gyakori előfordulását, amelyek egyaránt ismeretesek mint Pilinyről (6. k. 1–6.),¹⁷ mind Ózdról.¹⁸

Hasonló magaslati telep található a salgótarjáni Pécskőn is, ahol a közreműködéssel Korek József 1961-ben végzett ásatást.¹⁹ A Tarján patak völgye fölé kb. 320 m-rel emelkedő hegy, a maga 544 m tengerszint feletti magasságával a közeli hegyek legmagasabbika. Csúcsát egy bazaltkúp alkotja, amelynek tövében teraszosan helyezkedett el a telep. A leletek között megtalálhatóak voltak az ózd-pilinyi csoportra jellemző formák, pl. hegyes fenekű meritőbögrék

9 A lelőhely topográfiai leírása a publikációban (Banner i. m. 96.) sajnos nem helytálló. A Kőaljatető egy, a Hangony patak völgyének északnyugati szélén, vele párhuzamosan, tehát délnyugat–északkelet irányban húzódó, hosszú, keskeny magaslat. A nagyjából észak–déli lefutású Gálvölgy nem dél, hanem északkelet felől határolja, míg nyugat felől az ugyancsak észak–déli irányú Szennai völgy. Az Úraji völgy ettől még nyugatabbra, a tetőtől mintegy kilométerre hasonló irányban fut a Hangony patak felé. A gerinc legmagasabb pontjának tengerszint feletti magassága is csak 259,4 m. A domb alján fut a „Kőalja út”, az oldalában pedig a „Kőaljatető út”. (Az Ózdi Polgármesteri Hivatal Műszaki Osztályán személyesen nyert tájékoztatás.)

10 Banner i. m. 186.; Korek, József: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján-Pécskő. In: AAH 20 (1968) 47.

11 Nyáry A., A Piliny-várhegyi őstelep... 2, 4. k., ill. Banner i. m. 69. t. 9.

12 Banner i. m. 27. t. 38., ill. 69. t. 1., 72. t. 1–4., 74. t. 4–10, 13.

13 Banner i. m. 27. t. 37, 39, 44., ill. 70. t. 6–8, 11., 72. t. 14–16., 75. t. 24–25.

14 Nyáry A., A Piliny-várhegyi őstelep... 6. k., ill. Banner i. m. 74. t. 1.

15 Banner i. m. 27. t. 4, 18, 40, 43., ill. 73. t. 12–13., 74. t. 1–3.

16 Banner i. m. 71. t. 5.

17 Nyáry A., A Piliny-várhegyi őstelep... 24. k.

18 Banner i. m. 68. t. 3–6.

19 Korek i. m. 37–58.

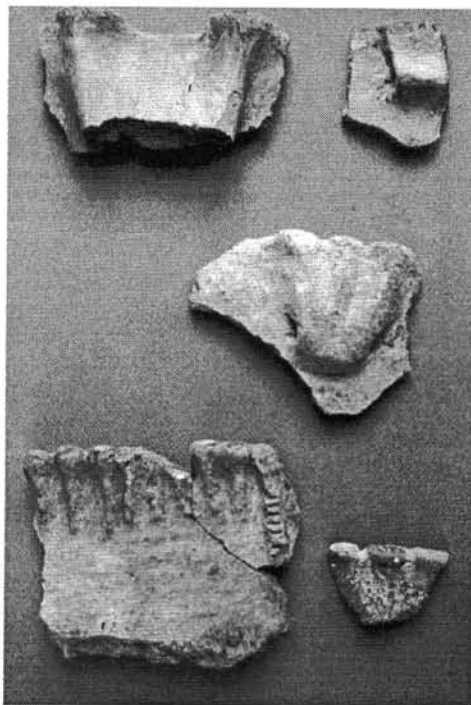

2. kép. 1–2. Salgótarján-Pécskő

(1. k. 1–2), magas fülű lapos csészék (2. k. 1–2), úgyszintén díszítőminták, pl. bepecsételt pontsorok (5. k. 1).

Egy további magaslati telepet volt módomban felismerni Karancskeszi határában a Büdöskúti erdőben lévő kőbányában. Ennek falában egy kettévágott gödröt figyelhettem meg és belőle kihullott, az ózd-pilinyi csoportra jellemző kerámiát, pl. gombos végű nyúlvánnyal ellátott fültöröredéket (3. k. 2) gyűjthettem.²⁰ A lelőhely egy észak–déli irányú, hosszan elnyúló hegygerincnek dél felé lejtő részén (legmagasabb pontjától mintegy 800 m-re), a tőle nyugatra lévő völgnél kb. 100 m-rel magasabban, 320 m tengerszint feletti magasságban van. Mivel a hegy erdővel borított, nem állt módomban megfigyelni, milyen kiterjedésű a telep.

Az említett lelőhelyek mind közel esnek a magyar–szlovák államhatárhoz. Hasonló magaslati telepek azonban annak szlovákiai oldalán is találhatóak. Egy, a badeni kultúra azonos jellegű leleteit szolgáltató lelőhelyet említ J. Eisner Ragyolc-Sátorosról (Radzovce-Šiatoroš). A lelőhely közelebbi terepviszonyait ugyan nem

3.kép. 1, 3–4. Piliny-Várhegy. 2, Karancskeszi-Büdöskúti kőbánya. 5, Center, 4. sír

²⁰ Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény. Ltsz. 55.52.1–7.

ismerjük, de a magyar neve: Kőszegő, ugyancsak magaslati telepre enged következtetni.²¹

A sőregi (Šurice) Várhegyről Nyáry Jenőnek a feltehetőleg 1870-ben végrehajtott ásatásáról közölt beszámolójából világosan kiderül, hogy azon egy őskori telep helyezkedett el, de leletek a hegy oldalában is nagy számban voltak találhatóak. Mivel pedig „hegyes fenekű poharak”-ról tesz említést, amelyek a „fenekükön nem állhatnak”, még hozzá kihangsúlyozza, hogy azok nagy mennyiségben fordulnak elő, nyilvánvaló, hogy a badeni kultúra ózd-pilinyi csoportjának telepe helyezkedett el a hegyen. Sajnos a Várhegy pontos helyét Nyáry leírása alapján a térképen biztosan rögzíteni nem lehet. „Jókora magaslat”-nak említi azt, amelynek tövében fekszik a község. „Három oldala menedékes”, egyfelől viszont „összeköttetésben van a Pogányvárral”.²²

Ezt az óbásti Pogányvárat (amely a valóságban Óbást – Stará Bašta és Sőreg határán fekszik) J. Eisner Márton Lajosra való hivatkozással, de Nyáry Jenőre utalva sorolja a „kanelurás kerámia”, azaz a badeni kultúra lelőhelyei közé.²³ Nyáry azonban csak a sőregi Várhegytel kapcsolatban említi, hogy utóbbi a Pogányvárral „egykorú”.²⁴ Mint-hogy azonban innen leleteket nem ismerünk, Nyáry megállapítását nem tudjuk hitelesíteni. Ezért csak feltételesen sorolhatjuk az 580 m magasán, a környező völgyek fölé kb. 320 m-rel emelkedő hegyet az ózd-pilinyi csoport telepei közé.

A Sid (Šid) község határában, a falutól délkeletre kb. 2 km-re emelkedik a 333 m abszolút és kb. 100 m relatív magasságú Istenhegy. Erről származó bepecsételt pontsokkal és kanelurázással díszített kerámiát mutatott be V. Furmanek. Ezek is az ózd-pilinyi csoportra jellemzők, tehát itt is e csoport magaslati telepe található. A lelőhelyet egyébként Furmanek a Ragyolc-sátorosihoz hasonlónak említi.²⁵

A Rima völgyének keleti szélén Alsósziklás (Nižny Skálnik) határában, a falutól délkeletre kb. 1200 m-re lévő Maginhrad nevű hegy a maga 432 m-es magasságával ugyancsak kiemelkedik a környezetéből (relatív magassága kb. 200 m). A még a múlt század végén Terray István által végzett ásatásból származó és a rimaszombati múzeumban őrzött leleteket J. Eisner a badeni kultúrába tartozónak határozta meg.²⁶ A lelőhely földrajzi helyzetéből következtetve ezek szintén az ózd-pilinyi csoportot képviselhetik. A mintegy 2 hold (kb. 1 hektár) kiterjedésű hegytetőn lévő telep jelenségeit nem ismerjük, de ezeket a középkorban itt emelt vár építésével nagyrészt el is pusztították.²⁷

21 *Eisner* i. m. 35.

22 *Nyáry Jenő*: A sőregi Várhegyen talált régiségekről. In: *ArchÉrt* 6(1872) 165 sk. Nyáry az ásatást két évvel 1868 utánra keltezi.

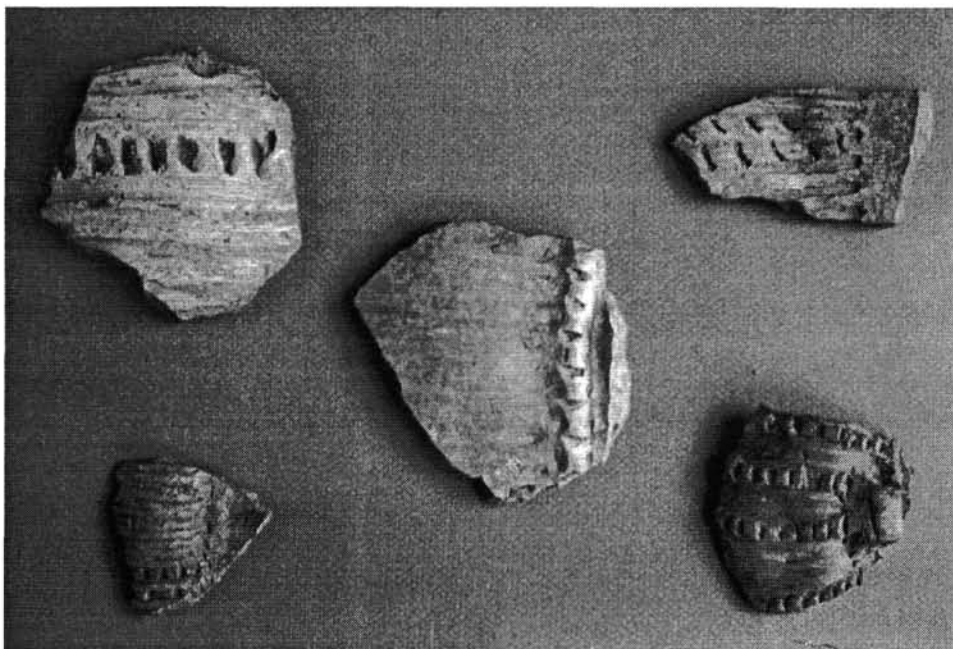
23 *Eisner* i. m. 35.

24 *Nyáry J.*, i. m. 167.

25 *Furmanek, Vaclav*: Výšinné eneolitické sídliště v Šidu. – Äneolithische Höhengiedlung in Šid. In: *AVNS* 1974 (1975) 53., 24. k.

26 *Eisner* i. m. 35.

27 *Márton Lajos*: Gömör-Kishont vármegye őstörténete. In: *Magyarország vármegyéi és városai*. Gömör-Kishont vármegye. (Budapest, é. n. – 1902 után) 432.

4. kép. 1–5. Piliny-Várhegy

A beszámolók következetesen „magaslati”-nak nevezik azt a telepet, amely a Sajó völgyének nyugati szélén, Oldalfala (Stránska) határában, a Turóc patak Mogyorósnak nevezett „terasz-platóján” található. A rövid ismertetések a telepet körülvevő sáncról, házpadlókról, közöttük 4–4,5 x 12 m nagyságú, kaviccral kiképezettekről, tűzhelyekről tesznek említést.²⁸ A néhány bemutatott lelet között az ózd-pilinyi csoportra jellemző gombos végű nyúlvánnyal ellátott edényfülek, bepecsételt pontsorok láthatók, valamint egy kis agyag állatidol.²⁹

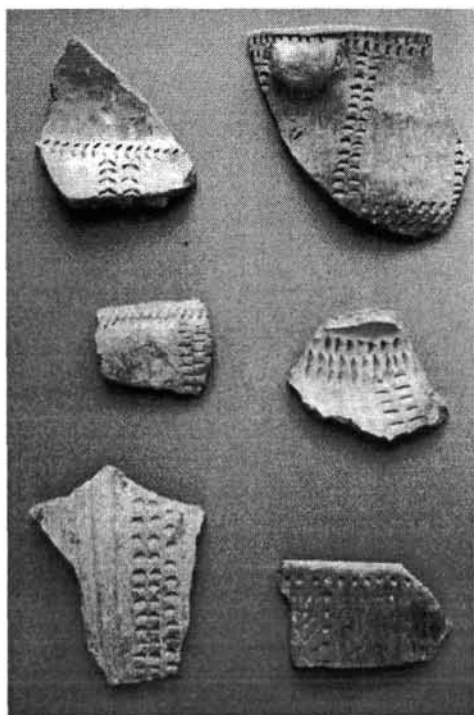
A felsorolt telepeknek tehát közös jellegzetessége, hogy a környezetükhöz viszonyítva kiemelkedő hegygerinceken, magas hegycsúcsokon helyezkednek el. Ez pedig különbözik a kérdéses területen korábban élt népek települési formájától. Méghozzá legalábbis kettőt – a pilinyit és az oldalfalait – az ismertetések szerint sánc vette körül, tehát azok erődítettek voltak.

Banner a hegyvidék nyújtotta természetes védelmi lehetőségeknek tulajdonította azt, hogy a badeni kultúra itt tovább élhetett mint az Alföldön és a Dunántúlon.³⁰ Ezt a gondolatot továbbfűzve Kalicz úgy vélekedett, hogy a kultúra népe visszahúzódva a

28 Kovács, Štefan B.–Nevizánsky, Gabriel: Výskum mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. – Untersuchung einer jungäolithischen Höhensiedlung in Stránska. In: AVNS 1985 (1986) 65–67.; Nevizánsky, Gabriel–Kovács, Štefan B.: Pokračovanie výskumu mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. – Fortsetzung der Grabung auf der jungäolithischen Höhensiedlung in Stránska. In: AVNS 1986 (1987) 76.; Kovács, Štefan B.–Nevizánsky, Gabriel: Výskum v Stránskej. – Grabung in Stránska. In: AVNS 1987 (1988) 37–38.; Nevizánsky, Gabriel: Ukončenie výskumu výšinného eneolitického sídliska v Stránskej. In: AVNS 1988 (1990) 123.

29 Kovács–Nevizánsky, Výskum... 18. k. 1–9., ill. 18. k. 5., ill. 18. k. 8.

30 Banner i. m. 187.

5. kép. 1. Salgótarján-Pécskő.
2–6. Piliny-Várhegy

hegyek közé a vele ellenséges viszonyban álló korai bronzkoriak elől, az említett magaslati telepeket védelmi céllal létesítette.³¹

A felsorolt telepeknek másik jellegzetessége, hogy vastag kultúrrétegek halmozódtak fel bennük. Pilinyben Nyáry Albert szerint „egymás fölött 10–20 réteget is meg lehetett különböztetni”,³² ami feltétlenül jelentős vastagságról tanúskodik. Ózdon a kultúrréteg 80–100 cm vastag volt.³³ Salgótarján-Pécskőn 240 cm-t is elért.³⁴ Sőreggel kapcsolatban Nyáry Jenő „a konyhahulladékok egy ölnél (190 cm) vastagabb rétegéről” beszél, másutt csak „két láb mélységű hamuréteg”-et említ.³⁵ E rétegekben Pilinyen, Ózdon, Salgótarjánban, Sőregen és Oldalfalán különböző mélységekben kisebb-nagyobb tűzhelyek voltak megfigyelhetők.³⁶ A vastag rétegsorok felhalmozódása hosszabb, néhány száz éven át tartó megtelepedésre utal.

Annak ellenére, hogy – amint láttuk – a badeni kultúra ózd-pilinyi csoportjára jellemzők a magaslati telepek, voltak más jellegűek is. Így Ózdon a Sportstadion helyén, amely a Hangony és Arló patakok

összefolyásánál – a Kőaljatetőtől kb. 2,5 km-re – a völgy fenekén is volt egy telep. Az itt feltárt leletanyag teljesen megegyezik a magaslati telepekről megismerttel. Jelen vannak többek között a hegyes fenekű merítőbögrék, gombos végű nyújtványok az edényfüleken, vagy a bekarcolt létrás minta az edények oldalán. Minthogy a lelőhelyen gödrökön kívül más telepjelenséget (pl. házalapokat) nem lehetett észlelni, Banner nem véli hosszantartónak e telep életét.³⁷

Az ózd-pilinyi csoport kerámialeletei ismeretesek még több felől a Sajó és Ipoly völgyéből, illetve azok környékéről, pl. Nagymaróc-Fülöpszállásról (Velké Dravce-Pustatina Filipova),³⁸ Kisterenyéről,³⁹ Urajról,⁴⁰ Pokorágyról (Pokoradz),⁴¹ de azok lelő-

31 Kalicz, Nándor: Die Pécelar (Badener) Kultur und Anatolien. (Budapest, 1963) 86.

32 Nyáry A., A Piliny-várhegyi őstelep... 416.

33 Banner i. m. 98 sk.

34 Korek i. m. 45.

35 Nyáry J. i. m. 168–169.

36 Banner i. m. 98 sk.; Nyáry A. A Piliny-várhegyi őstelep... 416.; Korek i. m. 40, 45.; Nyáry J. i. m. 168.; Kovács-Nevizánsky, Vyskum... 66.

37 Banner i. m. 100–101., 77. t. 12–14, 21–22., ill. 77. t. 9., ill. 69. t. 17, 19.

38 Eisner i. m. 18. t. 10, 12, 20.

39 Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény. Ltsz. 51.54.

40 Banner i. m. 69. t. 12.

41 Márton i. m. 432.; Eisner i. m. 35.

helyei nincsenek közelebről lokalizálva, így nem tudjuk, hogy amennyiben a leletek telepekről származnak, azok magaslatiak voltak-e, vagy sem.

A hatalmas területre kiterjedő badeni kultúra többféle temetkezési szokásainak egyike, a hamvagnak ember alakú (anthropomorf) urnákban való elhelyezése a Kárpát-medence egész őskorának viszonylatában egyedülálló jelenség. Úgy tűnik, hogy ez a szokás éppen az ózd-pilinyi csoport sajátja. Az eddig megismert ilyen temetkezések ugyanis mind e csoport fent említett magaslati telepeinek közelében helyezkednek el. A centeri temető, amelynek 3. sz. sírjából származik az elsőnek megismert három urna,⁴² majd egy újabb sírjából egy negyedik is,⁴³ mintegy 5 km-re fekszik az Ózd-Kőaljatetőn lévő teleptől. Szentsimon-Kenderföldek, ahonnan nemrégiben vált ismertté egy három ember alakú urnát tartalmazó sír,⁴⁴ ugyanettől légvonalban csak 4 km-re. A Feketesár dűlő Méhi (Včelince) határában, ahonnan a feltárt 21 sír számos hasonló urnát, valamint az Alsótábla Sajógömör (Gemery) határában, amelynek az 1. sz. sírja (8 közül) egymaga 5 ember alakú urnát, 2 másféle ember alakú edényt és egy szobrot szolgáltatott és amelyeket az ásató Kovács István rövid beszámolójából, ill. a Donji Milanovacban (Jugoszlávia) 1985-ben megtartott előadásából ismertünk meg,⁴⁵ az Oldalfala-mogyorósi telep közelében fekszik. Ugyanakkor e temetők egyéb kerámialeletei teljes mértékben az ózd-pilinyi csoport jellegzetességeit viselik magukon. Ilyen pl. a centeri 4. sz. sírből való, gombos végű edényfűl nyúlvány (3. kép 5), az 1. sz. sír nagy fűlű lapos csészéje és merítőbőgréje, bepecsételt pontsorokkal díszített edényei,⁴⁶ valamint a 8. sír bepecsételt pontsorokkal ellátott csészéje,⁴⁷ vagy a szentsimoni 1. sír két lapos csészéje.⁴⁸

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy az említett négy temető mind a Sajó medencéjében volt található. A kutatás további feladata lesz azt eldönteni, hogy a hamvagnak ember alakú urnákban való eltemetése szokásos volt-e az ózd-pilinyi csoport egész területén, vagyis az Ipoly vidékén is.

A Sajó és az Ipoly völgyére és azok környékére kiterjedő ózd-pilinyi csoport kerámiajáéhoz igen hasonló leletek a szomszédos területeken is megtalálhatók, amire már többen is utaltak.⁴⁹ Így például a hegyes fenekű merítőbőgrék, vagy az edényeknek bepecsételt pontsorokkal való díszítése ugyancsak jellemző a badeni kultúrának Szlovákia délnyugati részén elterjedt bosácai csoportjára is.⁵⁰ Ez pedig itt a kultúra legfiatalabb

42 *Kalicz* i. m. 9–10., 1–3. t.

43 *Kemenczei Tibor*: A péceli kultúra újabb ember alakú urnalelete Centeren. – *Neuere menschenförmige Urnen der Péceler Kultur in Center*. In: *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 6. (1964) 10–14., 1–2. k.

44 *Koós Judit*: *Neuere Erkenntnisse zur Verbreitung der menschenförmigen Urnen in Nordost-Ungarn*. – *Újabb adatok az ember alakú urnák elterjedéséhez Északkelet-Magyarországon*. In: *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. (Szeged, 1994) 201–202., 2 k. 1–3.

45 *Kovács, Štefan*: *Výskumy a prieskumy Gemerského muzea v okrese Rimavská Sobota*. – *Archäologische Ausgrabungen und Geländebegehungen des Museums von Gemery im Bezirk Rimavská Sobota*. In: *AVNS* 1983 (1984) 98–99.; *Kovács, Štefan*: *Hügelgräberfelder der Badener Kultur*. In: *Srejšović, Dragoslav-Tasić, Nikola* (szerk.) *Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*. (Beograd, 1987) 99–105.

46 *Kalicz* i. m. 4. t. 4a, ill. 5. t. 1–4.

47 *Kemenczei* i. m. 10, 14., 3. kép

48 *Koós* i. m. 1. kép 2–3.

49 *Novotná, Mária-Štefanovičová, Tatjana*: *Výšinné sídlisko vo Veľkej Lomnici a osídlenie kanelovanou kultúrou na Spiš*. – *Eine Höhensiedlung mit kannelierter Kultur in Veľká Lomnica*. In: *Sborník Filozofický Fakulty University Komenského*. 9. (1958) 283.; *Banner, János-Kutzián, Ida*: *Beiträge zur Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens*. In: *AAH* 13. (1961) 22, 29.; *Korek* i. m. 48.

50 *Novotná, Mária*: *Bošacko-Kostolacký horizont na strednom Považí*. – *Der Horizont von Bošaca-Kostolac in mittlerem Waagtal*. In: *Musaica*. 1. (1961) 33.; *Banner-Kutzián* i. m. 22.

szakaszát alkotja, amit Němejcová-Pavůková már nem is tekintett igazi badeni kultúrának.⁵¹ Különben ennek a csoportnak is vannak magaslati telepei, mint pl. Ivanovce.⁵²

Ugyancsak sok közös vonás – hegyes fenekű merítőbögrék, nagy fülű, lapos csészék, gombos végű nyúlványokkal ellátott edényfülek – figyelhető meg a Szepességben levő magaslati telepek, mint pl. a zsigrai (Žehra) Drevenik,⁵³ vagy a kakaslomnici (Veľka Lomnica) Burchbrich⁵⁴ kerámiájában. Sőt ebben az esetben annyi a közös vonás, hogy kérdéses, vajon beszélhetünk-e egyáltalában két külön csoportról?

Igen nagy hasonlatosság figyelhető meg – különösen az edények felületébe bepecsételt pontsorok alkalmazása esetében – az ózd-pilinyi és a kostolaci kerámia között is, amely utóbbi ugyancsak a badeni kultúra végső idejére esik. Méghozzá oly mértékben, hogy Furmanek a sidi Istenhegy leleteit a kostolaci kultúrába tartozóknak vélte,⁵⁵ amivel azonban nem tudunk egyetérteni. Egyébként a kostolaci jellegű kerámia díszítőelemeinek mind az ózd-pilinyi, mind a bosácai csoport leletein való feltűnésére többen utaltak.⁵⁶

A fentiek alapján a kutatók egybehangzó véleménye szerint az ózd-pilinyi csoport kétségtelenül a badeni kultúra legfiatalabb szakaszát képviseli.⁵⁷

Az említett magaslati telepekkel és magával a badeni kultúrának ózd-pilinyi csoportjával kapcsolatban azonban nem hagyhatunk figyelmen kívül még egy, a salgótarjáni Pécskőn tapasztalt jelenséget. Az itteni telep felső rétegei – így például a II. felületben a felső 60 cm – nem a badeni kultúra, hanem a korai bronzkori makói csoport leleteit tartalmazták. Méghozzá utóbbiak és a badeni kultúra rétegei között steril réteg nem volt megfigyelhető.⁵⁸ A telep lakottságának tehát folyamatosnak kellett lennie.

Hasonló lehetett a helyzet a pilinyi Várhegyen is. Sajnos Nyáry Albert beszámolója az egykori ásásairól nem tesznek említést stratigráfiai megfigyelésekről. Azonban a lelőhelyről begyűjtött leletek között vannak korai bronzkoriak is. Megtalálhatók közöttük a makói csoportra jellemző, a belső oldalukon díszített talpas tálak (6. k. 1–3.), amelyeket annak idején „vučedoli stílusú”-aknak neveztem,⁵⁹ sőt a Várhegyről textílienyomatos kerámiatöredéket magam is begyűjtöttem (6. k. 4.), ami viszont már a makói csoportnál fiatalabb hatvani kultúra jelenlétére is következtetni enged.

51 Němejcová-Pavůková, Viera: Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. In: SA 22 (1974) 355.; *Uő.*: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických viťahov k juhovýchodnej Európe. – An outline of the periodical system of Baden culture and its chronological relations to Southeast Europe. In: SA 29. (1981) 261, 293. Itt nem is sorolja a bosácai csoportot a badeni kultúra periódusai közé.

52 Němejcová-Pavůková, Viera: Bošacka skupina. – Die Bošaca Gruppe. In: Slovensko v mladšej dobe kamennej. – Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Pravek Slovenska. II. (Bratislava 1970) 208–209, 279., 80. t.

53 Horváth Ákos: Kőkorszakbeli leletről a Szepességben. ArchÉrt. 23. (1903) 5. ábra, ill. 2–4 ábra, ill. 11. ábra.

54 Novotná–Stefanovičová i. m. 23, 26., 14. és 182. j.; Novotná i. m. 28, 33, 16. t. 3–5.; Kalicz i. m. 85.

55 Furmanek i. m. 53.

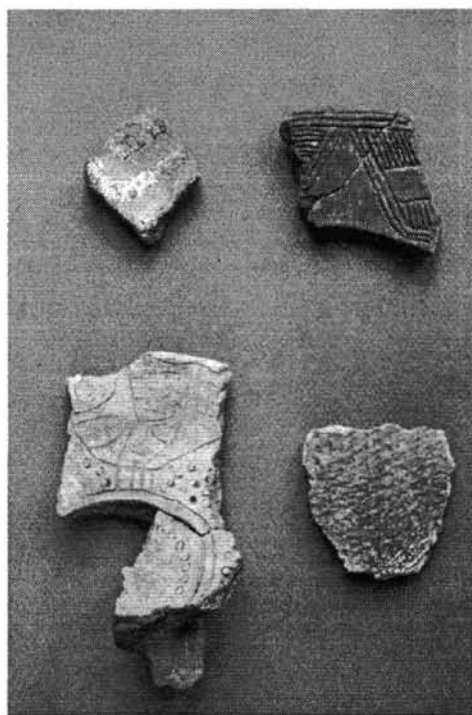
56 Pl. Banner–Kutzián i. m. 1. t. 4., ill. 2. t. 13.

57 Kivételt képez e téren V. Němejcová-Pavůková, aki Ózdot a badeni kultúra IV. b, tehát Bosácát és Kostolácot megelőző szakaszába keltezi (Náčrt... 261, 293.), sőt újabban a centeri ember alakú urnákat – igaz, feltételesen – a III. szakaszba. (Typologische Fragen der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur. In: SA 39 (1991) 79.

58 Korek i. m. 42.

59 Patay Pál: Vučedoli-stílusú talpas tálak elterjedése Magyarországon. La répartition des plats à pied du type de Vučedol en Hongrie. ArchÉrt. 1940. 1–12.

Nem kerülhetjük azonban azt sem el, hogy néhány szóval meg ne emlékezzünk a kis agyag állatidolokról (7. k.). Ezek ugyan készültek az őskor legkülönbözőbb időszakaiban is, de minthogy Pilinyben feltűnően nagy számban fordultak elő (Nyáry Albert nem kevesebb, mint 123 példányt gyűjtött be⁶⁰ és Nyáry Jenő gyűjteményéből is 45 jutott a Nemzeti Múzeumba,⁶¹ foglalkoznunk kell az eredetükkel. Elvileg származhatnának a Várhegy kora bronzkori rétegeiből is, ugyanis a kora bronzkori hatvani kultúra számos telepéről is ismeretesek.⁶² Pécskő is szolgáltatott ilyeneket.⁶³ Utóbbiak nem hiteles ásatás során kerültek elő, így lehetnének éppenséggel kora bronzkoriak. Viszont az ózdi Kőaljatetön, ahonnan szintén ismerünk állatidolokat, nincsenek bronzkori rétegek.⁶⁴ A szlovák kutatók pedig több ízben is úgy említik ezeket, mint az ózd-pilinyi csoporttal egyidős szépségi magaslati telepek jellegzetes leleteit.⁶⁵ Ebből kifolyólag nem kételkedhetünk abban, hogy a pilinyi agyagállatkák, úgyszintén a pécskői példányok (vagy legalábbis a nagy részük) ugyancsak a késő badeni kultúra hagyatékát képezik.

6. kép. 1, 4. Piliny-Várhegy
2–3. Salgótarján-Pécskő

Hasonló a helyzet a csiszolt kőeszközök miniatűr agyag utánzataival is. Ezek is jelen vannak a hatvani korai bronzkori telepen,⁶⁶ de jelen vannak mind a Burchbrichen,⁶⁷ mind a pilinyi Várhegyen,⁶⁸ vagy a Pécskőn.⁶⁹ Téves tehát Korek azon véleménye, hogy csak a badeni kultúra letűnése utáni időre keltezhetők.⁷⁰ Sőt, akárcsak az állatidolok, ezek is kapcsolatot jelentenek a késő rézkori ózd-pilinyi csoport és a korai bronzkor között.

Ezek az adatok ugyan még nem elegendők közvetlen genetikai kapcsolatok kimutatására Észak-Magyarország és Délközép-Szlovákia késő réz- és kora bronzkora között, mégis feltétlenül figyelemre érdemesek az utóbbi kialakulása tekintetében – amire

60 Nyáry A. A Piliny-várhegyi őstelep... 430., 24. kép.

61 Ltsz. 44/1898.109–153. – A Nyári Jenő-féle gyűjteménnyel még további 20 állatidol is a Nemzeti Múzeumba került – Ltsz. 44/1898.1845–1864. – de ezek lelőhely megjelölése nélkül lettek beletárolva.

62 Kalicz Nándor: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. AH 45. (Budapest, 1968) 160.

63 Korek i. m. 57., 12. t. 4., 13. t. 1–7.

64 Banner i. m. 97. 68. t. 3–6.

65 Novotná-Stefaničová i. m. 283., 2. kép.; Novotny, Bohuslav: Übersicht der vorgeschichtlichen Besiedlung der Zips (Spiš) und des Bereiches unterhalb der Hohen Tatra. In: *Musaica* 12 (1972) 8.

66 Tompa Ferenc: Bronzkori lakótelep Hatvanban. In: *ArchÉrt.* 48 (1935) 30., 24. kép 1–2.

67 Novotná-Stefaničová i. m. 273., 3. t. 1–2, 4–5.

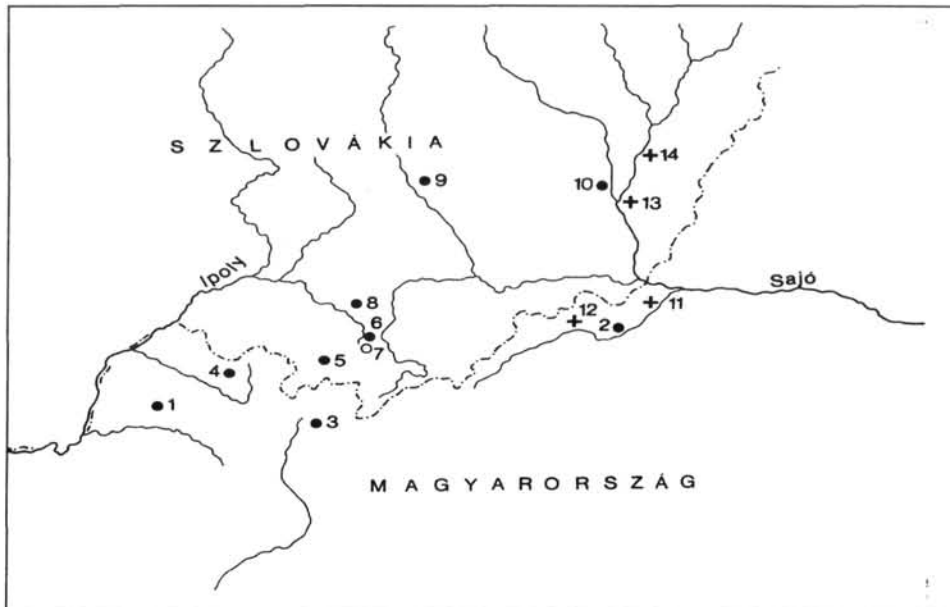
68 Nyáry A. A Piliny-várhegyi őstelep... 424., 13. kép.

69 Korek i. m. 56., 13. t. 10–13.

70 Korek, i. m. 57.

7. kép 1–6. Piliny-Várhegy, 1, 4–6. Magyar Nemzeti Múzeum,
2–3. Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény

8. kép. Az őzd-pilinyi csoport magaslati telepei: 1, Piliny-Várhegy, 2, Ózd-Kőaljatető,
3, Salgótarján-Pécskő, 4, Karancseszki-Büdöskúti kőbánya, 5, Ragyolc-Sátoros (Radzovce-Šiatoroš)
Kőszegő, 6, Sőreg-Várhegy (Šurice), 7, Óbást-Pogányvár (Stará Bašta), 8, Sid-Istenhegy (Šid),
9, Alsósziklás-Maginhrad (Nižny Skálnik), 10, Oldalfala-Mogyorós (Stránska),
Temetők ember alakú urnákkal: 11, Center, 12, Szentsimon-Kenderföldek,
13, Méhi-Feketesár dűlő (Včelincě), 14, Sajógömör-Alsótábla (Gemér)

egyébként a Szepességet illetően Novotná már utalt.⁷¹ E tekintetben azonban az sem hagyandó figyelmen kívül, hogy a kora bronzkor mindennapos (ún. házi) kerámiájára jellemző seprős díszítés felette gyakori az ózd-pilinyi csoporton belül is.⁷² Mindez ellent látszik mondani annak a véleménynek, hogy a késő badeni kultúra népe ellenséges viszonyban állt volna a kora bronzkoriakkal.⁷³

Mindenesetre az a tény, hogy – megcáfolva Neustupný feltételezését⁷⁴ – a magaslati telepeken a kora bronzkor rétegei hiatus nélkül települtek az ózd-pilinyi csoport rétegei fölé, ugyancsak igazolja az utóbbiaknak a késő rézkor végéről való voltát.

HÖHENSIEDLUNGEN DER SPÄTBADENER ÓZD-PILINY GRUPPE

Der Name des Dorfes Piliny ist in der archäologischen Fachliteratur schon seit mehr als 120 Jahren bekannt. Die kleinen Tieridole, die vom Várhegy (Burgberg) stammen, erwäkten schon 1876 am Kongress von Budapest großes Interesse. Der Várhegy ist ein aus seiner Umgebung hervorragender Berg mit 368 m absoluter und etwa 180 m relativer Höhe, an dessen Gipfel sich eine Siedlung der Spätbadener Kultur befindet.

Höhensiedlungen an Berggipfeln und Berggräten mit ähnlichen Funden sind auch von Ózd-Kőaljatető, Salgótarján-Pécskő, Karancskeszzi-Büdöskút in Nordungarn und Šurice- (Sőreg) Várhegy, Šid- (Sid) Istenhegy, Nižny Skálnik- (Alsósziklás) Maginhrad, Stránska- (Oldalfala) Mogyorós im südlichen Teil der Mittelslowakei bekannt. Ihre Funde sind einheitlich und wie J. Banner es behauptet hat, bilden eine Lokalgruppe der späten Phase der Badener Kultur, die er nach zwei der obenerwähnten Fundorte als Gruppe Ózd-Piliny benannt hat. Alle diese weichen von den Siedlungsformen der vorangehenden Kulturen dieser Gegend ab. Diejenige von Piliny und Stránska waren sogar mit umfangenden Wällen befestigt.

Die charakteristischsten Formen und Elemente der Keramik dieser Gruppe sind spitzbodige Schöpfkelle (Taf. 1. 1–3), flache Tassen mit hohem Henkel (Taf. 2. 1–2), Gefäßhangel mit fingerartigen Fortsätzen mit Knopfauslauf (Taf. 3. 1–5), durch Leisten unterbrochene Kannelur der Gefäßwand (Taf. 4. 2, 4–5), eingestempelte Punktreihen (Taf. 5. 1–6), eingeritzte Leitenornament und die mit Besenstrich verzierte Hauskeramik. Auch die kleinen Tieridole (Taf. 6. 1–6) können wir noch dazufügen.

In diesen Höhensiedlungen häufen sich dicke Kulturschichten auf. In Ózd erreichten sie 80–100 cm, in Salgótarján sogar 240 cm. Das spricht von einer langen Dauer der Siedlungen. In den Schichten sämtlicher Fundorte waren es Herde zu finden. Wir müssen doch erwähnen, daß in der Gegend der Ózd-Piliny Gruppe auch im Boden der Täler Siedlungen mit ähnlichen Funden zu finden sind. Diese waren aber nur kurzlebig.

71 *Novotná, Mária*: Príspevok k poznaniu hatvanskej kultúry na Slovensku. – Beitrag zur Erkenntnis der Hatvaner Kultur in der Slowakei. In: *Archeologické rozhledy* 38 (1986) 282.

72 *Banner* i. m. 187.

73 *Kalicz*, *Die Frühbronzezeit...* 86–87.

74 *Neustupný, Evžen*: K mladšimu eneolitu v Karpatské kotline. – Zum jüngeren Äneolithikum im Karpathenbecken. In: *SA* 14 (1966) 96.

Die Bestattungssitte der Badener Kultur, den Brandschutt in anthropomorphen Urnen zu beerden, ist auch mit der Ózd-Piliny Gruppe verbunden. Die bis jetzt bekannten Gräberfelder Center und Szentsimon befinden sich in der Nähe von Ózd-Kőaljatető, Včelince- (Méhi) Feketesár und Gemer- (Sajógömör) Alsótábla nicht weit von Stránska- (Oldalfala) Mogyorós. Doch im Gegensatz zu den Höhensiedlungen liegen sie auf den Talgründen.

Die Keramikfunde der Ózd-Piliny Gruppe ähneln in vielen Zügen denen der Nachbargebiete, genauso denen der in der Südwestslowakei sich befindlichen Bošaca-Gruppe, denen der Höhensiedlungen der Zips, und auch denen der Kostolac-Kultur. Die Gleichzeitigkeit mit diesen bedeutet – laut der allgemeinen Meinung der Forscher –, daß die Ózd-Piliny Gruppe eine späte Phase der Badener Kultur repräsentiert.

Letzten Endes erwähnen wir noch daß die Schichten der Ózd-Piliny Gruppe am Pécskö-Berg in Salgótarján, so auch am Várhegy in Piliny mit denen der frühbronzezeitlichen Makó-Gruppe überlagert sind, und zwar ohne Hiatus. Es ist auch beachtenswert, daß die kleinen Tieridole und die tönernen Miniatur - Nachahmungen von Steinbeilen in den Funden der Spätbadener Ózd-Piliny Gruppe und der frühbronzezeitlichen Hatvaner-Kultur gleicherweise auftreten. Diese Tatsachen beweisen auch, daß die Gruppe vom Ende der Spätkupferzeit stammt und bei der Ausbildung der Frühbronzezeit Nordungarns und der Südwestslowakei in Betracht zu nehmen ist.

Pál Patay